

UDK: 316.6:343.261-052-053.2/.8]:303.62(497.7)

Д-3

ОРИЕНТАЦИЈА И МОБИЛНОСТ НА ЛИЦАТА СО ОШТЕТЕН ВИД ВО МАКЕДОНИЈА**Саздов С., Димитрова-Радојичиќ Д.***Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ - Скопје, Филозофски факултет-
Институт за специјална едукација и рехабилитација***Апстракт**

Вовед: Со обуката за ориентацијата и мобилноста (О&М) на лицата со оштетен вид не се надминуваат сите физички пречки за самостојно движење, но во голема мера се олеснува нивниот самостоен живот.

Цел на истражувањето: Целта е да се утврди дали лицата со оштетен вид во Република Македонија ги имаат совладано основните техники по ориентација и мобилност. Дополнително, направена е анализа дали постоечката инфраструктура е пристапна за лицата со оштетен вид и дали нивната едукација за О&М е на доволно високо ниво за независно живеење.

Методологија: Истражувањето е квалитативно, со дескриптивен метод се опишува фактичката состојба на О&М во нашата земја. Спроведено е полуструктурирано интервју на вкупно 12 лица со оштетен вид, на возраст од 27 до 54 години.

Резултати: Од добиените резултати се дојде до појасна слика за процесот на О&М во Македонија, односно дека постои само едно единствено место каде лицата со оштетен вид се стекнуваат со формално изучување на техниките по О&М. 50% од испитаниците немаат соодветна обука за О&М. Испитаниците, од техниките за движење, најмногу користат бел стап, виден водич или нивна комбинација.

Заклучок: Преку ова истражување се дојде до заклучок дека најголема пречка за квалитетна О&М на лицата со оштетен вид е недостаток на обуки, како и инфраструктура на целата територија на Македонија.

Клучни зборови: ориентација и мобилност, лица со оштетен вид, пристапност, инфраструктура.

Вовед

Сетилото за вид е едно од најважните сетило за секојдневно функционирање на една личност (Ватсон, 2001). Поголем дел од информациите за животната средина се добиваат токму преку визуелниот систем. Оттука, доколку постои сериозно оштетување на видот, учеството во социјалните и физичките активности е отежнато и негативно влијае на мобилноста и квалитетот на животот на една личност (Броувер и сор., 2008). Исто така, Догбе (2005) истакнува дека лицето со оштетен вид има

потреба од посебни обуки за да се компензира оштетувањето на видот и да може самостојно да функционира во општеството. Вештините што треба да се развијат преку овие обуки се познати како компензаторни или адаптивни вештини. Најважни од нив е ориентацијата и мобилноста (O&M) и секојдневните животни вештини. Според Телефсон и сор. (2019) за да се подобри секојдневното функционирање на слепите лица потребно е задолжително да се спроведе обука по O&M.

Хил и Блаш (2000) ја дефинираат ориентацијата како способност да се дефинира позицијата и насоката на движење врз база на употребата на сите останати сетила. Ориентацијата е процес во кој се користат преостанатите сетила за слепото лице да ја одреди својата фокусна точка и просторниот однос помеѓу неговата локација и локацијата на важните работи во неговата околина. Имено, ориентацијата се однесува на способноста слепото лице да знае каде е и каде сака да оди, без разлика дали се движи од една во друга просторија или пешачи во центарот на градот (Гаргиуло, 2006).

Мобилноста се дефинира како физичко „движење“ и совладување на пречки и опасности. Целта е да се постигне безбедно движење, но и минимизирање на нивото на стрес на лицето со сериозно оштетување на видот (Хил и Блаш, 2000). Многу автори истакнуваат дека Брајовото писмо му дава интелектуална независност на слепото лице, додека добро развиеното чувство за мобилност го олеснува неговото самостојно движење.

Ориентацијата и мобилноста е збир на концепти, вештини и техники за безбедно, ефикасно движење на лицата со оштетен вид во сите средини и под сите услови (Џејкобсон, 2013). Преку обука за O&M, лицата со оштетен вид се учат да ги подобрат своите перформанси во мобилноста со користење на преостанатиот вид и други сетила, како што се слухот и допирот (Гут и Рајзер, 1997). Сетилата се надополнуваат со употреба на долг бел стап (ЛаГроу и Веси, 1994). Употребата на стап од страна на лицата со оштетен вид, како помагало што може да им помогне да се движат самостојно, е забележано многу одамна во Библијата и во грчката митологија (Блаш и Стаки, 1995). Во нашата држава, исто така, постои фреска „Исцелување на слепиот“ во црквата „Св. Никита“ во селото Бањани, Скопје која е од непроценлива вредност бидејќи потврдува дека белиот стап во Македонија се употребувал во 14 век.

Обуката за O&M за прв пат се спровела во доцните 40-ти години од минатиот век, како рехабилитационен процес за ветерани кои го загубиле видот во Втората светска војна. Како таква, програмата не била применлива за групи на луѓе кои имале вродено слепило, деца, стари лица или лица со дополнителни оштетувања. Но, со текот на годините, програмата за O&M се прилагодувала на потребите на овие групи (Џофи и Рики, 1991). Првата универзитетска програма за инструктори по O&M започнала во 1960 година во колеџот во Бостон. Во втората половина

на 19-ти век во некои училишта за слепи во Америка и Западна Европа започнале првите курсеви по О&М (Димиторва – Радојичиќ, 2020).

Методологија

Целта на ова квалитативно истражување е да се утврди дали лицата со оштетен вид во нашата држава ги имаат совладано основните техники по ориентација и мобилност. Дополнително, направена е анализа дали постоечката инфраструктура е пристапна за лицата со оштетен вид и дали нивната едукација за ориентација и мобилност е на доволно високо ниво за независно живеење. Спроведено е полуструктурирано интервју на вкупно 12 лица со оштетен вид, на возраст од 27 до 54 години.

Резултати

Од вкупно 12 испитаници, 50 % се од машки пол, 41,7 % од женски пол, и 8,3 %, односно едно лице не се определи ниту како машко ниту како женско. Испитани се лица над 18-годишна возраст: до 20 години се две лица (16,7 %); до 32 години се четири лица (33,3 %); и од 49 до 54 години се шест лица (50 %). Половина од испитаниците со оштетен вид се на возраст над 49 години. Според местото на живеење, само еден испитаник живее во село (8,3 %), а останатите живеат во град (91,7 %). На прашањето во каква заедница живеат, 66,7 % се изјасниле со семејството, 25 % сами и 8,3 % со партнер. За степен на завршено образование, 58,3 % имаат средно образование; 25 % се студенти; 8,3 % имаат завршено факултет и 8,3 % постдипломски студии. Во работен статус се 41,7 %; 33,3 % пензионери и 25 % невработени.

Според степен на оштетување на видот: 99 % оштетување на видот имат половина од испитаниците, односно 6 лица; 98% оштетување на видот има едно лице (8,3 %); перцепција на светлина едно лице (8,3 %); и тотално оштетување на видот четири лица (33,4 %). Половина од нив се со вродено оштетување на видот.

На првото прашање кое се однесуваше на начинот како ги научиле основните вештини по О&М, се издвоија два концепти на одговори: со помош на инструктор по О&М и самостојно. Одговорите беа поделени, односно шест од лицата со оштетен вид ги научиле со помош на инструктор по О&М од ДУРДМОВ Димитар Влахов во Скопје, а останатите шест самостојно (табела 1).

Концепт	Одговор
Со помош на инструктор по О&М	<p>„Основните техники на О&М започнав да ги учам во посебното училиште 'Димитар Влахов', на моја седма годишна возраст.“</p> <p>„Часови по О&М имав за време на образование во 'Димитар Влахов'. Истите престанаа откако се запишав во средно училиште. Во првите неколку години часовите се одвиваа во училишница, кон средина на основното образование часовите се одвиваа низ училишниот двор, и последните две-три години, часовите се одвиваа во околината на училиштето и подалеку, т.е. до блиски знаменитости, како автобуски станици, банки, продавници итн.“</p>
Самостојно	<p>„Никаде и никогаш не сум имала стручна настава по О&М, се што знам е од само едуцирање.“</p> <p>„Немам посетуван часови по О&М бидејќи не сум учел основно во училиштето за слепи. Праксата и искуството ме учеа!“</p>

Слухот е доминантен анализатор во ориентацијата и мобилноста во просторот. Од табела 2 може да се констатира дека голем број од испитаници ги користат аудитивните информации при О&М во отворен или затворен простор.

Табела 2. Користење на аудитивните информации

Концепт	Одговор
Во затворен простор	<p>„Со помош на ехото најдобро се препознаваат отворите за врата и ширината/големијата на просториите. Мебелот и другиот инвентар потешко за препознаваат со ехото затоа што обично се ниски. Слушниот систем е најдобар за препознавање на латерални звуци, односно што иде од лева, а што иде од десна страна.“</p> <p>„Близината на сидовите ја определувам со помош на одекот од чекорите.“</p>
Во отворен простор	<p>„Звуците од автомобили и другите превозни средства.“</p> <p>„Надвор внимавам на секој звук, шум, посебно ако сум на улица. Многу внимателно ги слушам автомобилте, односно од која страна доаѓаат, но обрнувам внимание и на секој звук што го сретнувам без разлика дали е природен или вештачки.“</p>
Во затворен и отворен простор	<p>„Без разлика кај сум насочен сум кон гласот, звукот.“</p> <p>„Внимателно и најмногу сум насочен кон луѓето во затворен простор и возилата во отворен простор.“</p>

Генерално, според одговорите на интервјуираните лица со оштетен вид може да се заклучи дека не е можно да се издвои еден начин на движење кој е најквалитетен во нашата држава. Затоа треба лицата со оштетен вид да се запознаат со сите техники на движење, и во зависност од потребите да се користи најпогодниот (табела 3).

Табела 3. Начин на движење

Концепт	Одговор
Со бел стап	„Само со бел стап, моментално немаме адекватна инфраструктура за движење со куче водич.“ „Мислам дека белиот стап е најдобар за движење на лицата со оштетен вид.“
Со виден водич	„Сооглед на тоа што во нашата држава имаме многу лоша инфраструктура и за жал немаме услови за самостојно движење, лично би ја издвоила техниката со виден водич, како најбезбедна!“ „Јас и сопругата најчесто се движиме со асистент/ придружник и организиран превоз.“
Комбиниран начин на движење	„Не можам да издвојам, во Македонија не е доволно безбедно да се движи само слепо лице, затоа што има многу препреки и нема тактилни стази за слепо лице.“ „Комбинација од повеќе!“ „Од аспект на безбедност со асистент, но и со стап и со куче водич.“ „Нема една техника што функционира секаде и во секоја ситуација. Затоа треба секој да ги знае сите техники што се според книгите, а плус и да се развива варијации и самостојни комбинации, за да се снаоѓа на различен терен.“

За жал на прашањето дали инфраструктурата во нашата држава е прилагодена за потребите на лицата со оштетен вид нема позитивен одговор (табела 4).

Табела 4. Прилагодена инфраструктура

Концепт	Одговор
Многу малку	„Многу малку е прилагодена, речиси ич. Освен стотина метри не најсоодветно поставени тактилни патеки, и освен звучни semaфори што многу лошо се поставени и се некои стари модели, немаме инфраструктура за движење.“

Воопшто не е	<p>„Во ниту еден случај инфраструктурата не е прилагоден. Патиштата се често ужас, со дупки по тротоарите и улиците, паркирани коли по тротоари, ниски знаци, не исечени гранки од дрва од кои што некој би можел да си ја повреди главата, итн.“</p> <p>„Семафорите и автобусите не се озвучени. Дури и некако да се качам на точниот автобус, нема да знам каде да се симнам без помош бидејќи нема систем што најавува која е следната станица.“</p>
--------------	---

Исто така, „од вкупно 122 семафори на крстосници и 24 семафори на пешачки премин, Ве известуваме дека на 18 локации е поставена звучна сигнализација. Оние пешачки премини на кои се поставен звучни сигнали се кластерни на раскрсници главно во центарот на градот, три во Кисела Вода и неколку во Карпош 1, 2, 3 и 4. Другите населни во градот немаат звучни сигнали на црвените премини и количината на раскрсници на кои се инсталирани звучни сигнали имаа свои проблеми, како што се нагло намалена јачина на звук или недоволна јачина за да се слушне во зафатени периоди од денот.“ (е-пошта, Миле Билјановски, претставник на Град Скопје).

Табела 5. Важноста на обуката за О&М за интеграција во заедницата

Концепт	Одговор
Да	„Ја подобри мојата интеграција, но нема доволно каде да се изучува, доколку сам се трудиш ќе успееш.“
Делумно	<p>„Да, дефинитивно, но не беше доволно ни тогаш, а сега пак ич. Бидејќи сега веќе се движам и живеам на различно место од таму каде што учев О&М, ми треба професионално до едуцирање на новиот простор.“</p> <p>„До некаде да. Ми ги даде основите за да сум самостоен. Сметам дека сум искусил подобра интеграција под моја сопствена упорност наместо од обуката што ја има во училиште.“</p>
Не	„Не ја подобри, може бидејќи немав соодветна обука.“

Обуката за О&М е практичен и корисен метод за подготовка на слепите лица за самостоен живот. Обуката за О&М е една од интервенциите што може да им помогне на овие луѓе да го подобрат квалитетот на нивниот живот (Халахан и сор., 2018). Обуката по О&М, формална или неформална на подобра интеграција на слепите лица во заедницата (табела 5). Важно е да се истакне дека е потребна и соодветна обука на покасно ослепените лица, кој за жал не постои во нашата држава.

Специјалистот за О&М е сертифициран инструктор кој добил специјализирана обука за подучување на лица со оштетен вид за да се движат безбедно и ефикасно во познати и непознати средини. Инструкторот за О&М ги учи лицата со оштетен вид на специфични вештини што им се потребни за да знаат каде се и како самостојно, безбедно и ефикасно да се движат до местото каде што сакат да бидат. Обично специјалистот по О&М работи индивидуално со учениците. Според мислењето на дел од испитаниците, инструкторот по О&М треба да ги има следните карактеристики: „Стручност, емпатија, толеранција и да се трпеливи. Најважно од се да верува дека секој човек има можност да успее. Како втора работа да прави добра процена на менталните и физичките капацитети на лицето со оштетен вид за да може да го извади максимумот од него. Трето нешто, да биде посветен и постојано да се надоградува со ново практично искуство. И четврто е многу важно, да се здружува со други инструктори по О&М, да работи со Сојузот на слепи и другите организации, за да се менуваат на подобро политиките во државата за ова дејност.“

„Ако секој инструктор остане сам и се помири со инфраструктурата и законите што ги имаме моментално, нема да имаме повеќе независни слепи луѓе од тоа што имаме денес.“

Заклучок

Во нашата држава, исто како и во многу други земји во развој, услугите и програмите за О&М се несоодветни. Од резултатите на ова квалитативно истражување може да се заклучи дека најголема пречка за квалитетна О&М на лицата со оштетен вид е недостатокот на континуирана обука, како и соодветна инфраструктурата. Сериозен проблем недостаток на сертифицирани инструктори по О&М. Во моментот, единствено постои обука по О&М за учениците од ДУРЕДОВ „Димитар Влахов“ во Скопје.

Во светот, обуката за О&М за постари лица со оштетен вид е задолжителен дел од нивната рехабилитација. На пример, во Холандија, на овие лица им се нуди 10 дена теоретска и практична обука за ориентација и мобилност, безбедност во сообраќајот, јавен превоз, помошни уреди, итн. (ван Дорн и сор., 2006). Од големо значење е да се организираат посебни обуки по О&М за лицата кои подоцна го изгубиле видот.

Користена литература

1. Blasch, B. B. & Stuckey, K. A. (1995). Accessibility and mobility of persons who are visually impaired: a historical analysis. *Journal of Visual Impairment and Blindness*, 89(5), 417-422.
2. Brouwer, D. M., Sadlo, G., Winding, K. & Hanneman, M. I. G. (2008). Limitations in mobility: experiences of visually impaired older people. *Br J Occup Ther*, 71, 414-421.
3. Димитрова - Радојичиќ, Д. (2020). *Програми и методи на работа со лица со оштетен вид*, Скопје (интерна скрипта на ФЗФ).
4. Dogbe, D. Q. (2005). Adaptive Skills. In Avoke (Ed). *Rudiment of Special education*. Winneba: Department of Special education. U.E.W.
5. Guth, D.A. & Reiser, J.J. (1997). Perception and the control of locomotion by blind and visually impaired pedestrians. In: Blasch BB, Wiener WR, Welsh RL editor(s). *Foundations of Orientation and Mobility*. 2nd Edition. New York: The American Foundation for the Blind (pp.9-38).
6. Hallahan D. P., Kauffman J. M. & Pullen P. C. (2018). *Exceptional learners: An introduction to special education* (14th ed.). Pearson Education.
7. Hill, E. W. & Blasch, B. B. (2000). *Concept development*. New York, N. Y.: American Foundation for the Blind Inc.
8. Jacobson, W. H. (2013). *The art and science of teaching orientation and mobility to persons with visual impairments* (2nd ed.). New York, NY: AFB Press.
9. Joffee, E. & Rikhye, C. H. (1991). Orientation and mobility for students with severe visual and multiple impairments: A new perspective. *Journal of Visual Impairment & Blindness*, 85, 211-216.
10. LaGrow, S. J. & Weessies, M. J. (1994). *Orientation and mobility: techniques for independence*. Palmerston North, NZ: Dunmore Press.
11. Tellefson, M. J., Koehler, W. S., Botsford, K. D., & Cook, L. (2019). Orientation and mobility career, college, and community readiness standards: A Delphi study. *Journal of Visual Impairment & Blindness*, 113(3), 220-234.
12. van Doorn, M., van Grinsven, R., Ijsseldijk, M., Willemse, C., van der Velde, H. & Peek, P. (2006). *Handboek Specialisatiecursus Mobiliteitsinstructie*.
13. Watson, G. R. (2001). Low vision in the geriatric population: rehabilitation and management. *J Am Geriatr Soc*, 49, 317-330.

ORIENTATION AND MOBILITY OF THE VISUALLY IMPAIRED PEOPLE IN MACEDONIA

Sazdov S., Dimitrova-Radojichikj D.

*University "Ss. Cyril and Methodius"- Skopje, Faculty of Philosophy,
Institute of Special Education and Rehabilitation*

Abstract

Introduction: *The orientation and mobility training (O&M) for visually impaired people does not completely eliminate all physical obstacles to independent movement, but it greatly facilitates their ability to live independently.*

Purpose of the research: *The objective is to assess the proficiency of visually impaired individuals in the Republic of Macedonia in orientation and mobility techniques. Additionally, it aims to evaluate the accessibility of the local infrastructure in municipalities for visually impaired individuals and determine if their orientation and mobility education is sufficient for achieving independent living.*

Methodology: *The research follows a qualitative approach and utilizes a descriptive method to examine the current state of O&M in the country. A semi-structured interview was administered to a total of 12 visually impaired individuals, ranging in age from 27 to 54.*

Results: *In terms of movement techniques, the majority of the respondents reported using a white cane, a visible guide, or a combination of both. These are commonly used tools and aids for individuals with visual impairments to navigate their surroundings and ensure safer mobility. Overall, the results highlight the limited accessibility to formal O&M training and the reliance on basic tools and techniques among visually impaired individuals in Macedonia.*

Conclusion: *Based on the conducted research, it can be concluded that the lack of training and inadequate infrastructure are the major obstacles to ensuring quality orientation and mobility for visually impaired individuals in Macedonia.*

Key words: *orientation and mobility, visually impaired people, accessibility, infrastructure*